

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І.І. МЕЧНИКОВА

КАРТЕЛЯН ОЛЕНА ДМИТРІВНА

УДК 94(100)''18''929Тройницький(043.3)

**ОЛЕКСАНДР ГРИГОРОВИЧ ТРОЙНИЦЬКИЙ:
ВЧЕНИЙ І ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ**

07.00.02 - всесвітня історія

С6

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

УНІВЕРСИТЕТ

2011

Одеса-2011

Реср
140571

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі нової та новітньої історії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Гребцова Ірена Світозарівна,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова,
професор кафедри нової та новітньої історії.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Шкляж Йосип Михайлович,
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського,
завідувач кафедри нової та новітньої історії,

кандидат історичних наук, доцент
Дружкова Ірина Сергіївна,
Одеська державна академія холоду, завідувач
кафедри соціальних наук.

Захист відбудеться "26" жовтня 2011 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.051.08 Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (65082, м. Одеса, вул. Єлисаветинська, 12, ауд. 9).

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 24).

Автореферат розісланий "23" вересня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук, доцент

Н.О. Петрова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Протягом останніх двох десятиліть в українській історичній науці відбуваються значні трансформації. Вони зумовлюються як політичною ситуацією в країні, так і процесом розвитку самого історичного знання, інтеграцією української історичної науки у світовий історико-історіографічний простір. В українській історіографії висвітлення фактів біографії та діяльності маловідомих особистостей зумовило появу значної кількості традиційних біографічних досліджень. Проте в останнє десятиліття спостерігається активна тенденція саме до репрезентації особистості у просторово-часовому вимірі та особистісно-індивідуальній сфері. Біографічні дослідження переходять на якісно новий рівень: від традиційного поетапного відтворення фактів біографії до інтелектуальної біографії.

Персоніфікація історичних процесів, що мали місце в соціально-економічному, адміністративному, культурному, політичному, науковому житті, набуває на сучасному етапі особливого значення. Усвідомлення ролі окремих осіб в історії дає змогу, з одного боку, конкретизувати історичний процес в особистісному аспекті, а з іншого - показати особистість у контексті історичних подій. Дані наукові дослідження вимагають визначення суспільно-державної атмосфери, у якій жив діяч. Адже біографія будь-якого вченого значною мірою залежить від соціокультурних передумов та інтелектуального середовища, в яких розгортається його наукова діяльність. Останні відіграють велику роль у формуванні наукових зацікавлень, світоглядних пріоритетів та власної життєвої стратегії, тобто особистих мотивацій дослідника щодо кар'єри, усвідомлення свого місця в науковому світі та в ієрархії соціуму. Названі процеси в сучасній історіографії спонукають до переосмислення та більш детального аналізу творчого шляху і наукової спадщини вченого та державного діяча Олександра Григоровича Тройницького (1807-1871 рр.), чия плідна наукова, суспільна та державна діяльність досі не здобула комплексного дослідження в історіографії, що підсилює актуальність обраної теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в рамках наукової теми кафедри нової та новітньої історії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова "Питання нової та новітньої історії: суспільний та особистісний виміри" (№0106U006200).

Мета дослідження полягає у реконструкції життєвого шляху О.Г. Тройницького та аналізі його інтелектуальної спадщини у контексті суспільно-політичного, наукового та культурного розвитку Російської імперії.

Для реалізації поставленої мети були сформульовані наступні **завдання**:

- охарактеризувати стан наукової розробки теми та джерельну базу дослідження;
- проаналізувати основні етапи біографії та витоки творчої діяльності вченого, зумовлені особливостями соціокультурного та інтелектуального середовища;

- здійснити комплексний аналіз наукової спадщини статистика, визначити її основні пріоритети, методологічні засади та еволюцію тематики;
- простежити історичні аспекти різних видів творчої діяльності вченого (наукової, громадсько-політичної, редакційно-видавничої) в їх взаємозв'язку та в контексті суспільно-політичних процесів держави;
- з'ясувати концептуальне бачення О.Г. Тройницького як директора Центрального статистичного комітету Міністерства внутрішніх справ, організаційних принципів адміністративної статистики Російської імперії;
- створити просопографічний портрет нащадків О.Г. Тройницького та знакових постатей його роду на фоні наукового та суспільного життя держави.

Об'єктом дослідження є особистість О.Г. Тройницького, його життя та науковий доробок.

Предмет дослідження становить інтелектуальна біографія вченого, що включає історичні аспекти всіх видів його творчої діяльності: умови, форми, напрямки та результати.

Хронологічні рамки дослідження насамперед визначаються роками життя О.Г. Тройницького - 1807-1871 рр. У роботі головна увага приділена періоду 30-х - початку 70-х рр. XIX ст., на який припадає розквіт інтелектуальної творчості О.Г. Тройницького. З'ясування родинних зв'язків вченого, окремих подій його життя та розуміння їх наслідків потребувало розширення означених хронологічних меж. При створенні просопографічного портрету у роботі просліджено окремі факти з історії роду Тройницьких від моменту згадки про них в історичних джерелах, тобто починаючи з другої половини XVIII ст. до середини XX ст.

Методи дослідження. Методологічною основою наукового пошуку стали принципи історичного пізнання-об'єктивність, історизм, цілісність дослідження. У роботі використані методи наукового аналізу і синтезу, історико-порівняльний, структурно-типологічний, біографічний, проблемно-хронологічний, статистичний, історико-генеалогічний та просопографічний, як того вимагає комплексний підхід до вивчення теми. Виконання поставлених у дисертаційному дослідженні завдань вимагало застосування біографічного методу дослідження, пов'язаного із реконструкцією історії конкретної особи шляхом зібрання фактичної інформації про індивідуальний процес її життєдіяльності. Цей метод був використаний у процесі дослідження біографічних фактів з життя О.Г. Тройницького та найвідоміших представників його роду: М.Г. Тройницького, М.О.Тройницького та Г.О.Тройницького. Також було застосовано метод біоісторіографічного дослідження, який дозволив здійснити об'єктивну оцінку наукової спадщини О.Г. Тройницького. При дослідженні наукових праць статистика застосовувався історико-типологічний метод, результатом якого є систематизація статистично-аналітичних статей за притаманним ним ознакам та тематикою. Реконструкція життєвого шляху О.Г. Тройницького, періодизація його життєдіяльності, а також відтворення історії роду вченого в ретроспективі історичного процесу у своїй основі базується на

хронологічній послідовності. Використані методи у сукупності дозволили опанувати існуючу літературу з обраної теми, вивчити джерела, систематизувати і узагальнити отриману інформацію та дійти обґрунтованих висновків.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у реконструкції інтелектуальної біографії О.Г. Тройницького, соціокультурного та інтелектуального середовища, в якому він діяв;

- проаналізовано стан наукової розробки теми та джерельну базу дослідження;
- досліджено життєвий та творчий шлях О.Г. Тройницького, визначено його основні етапи та специфіку кожного з них;
- виявлено вплив на становлення наукового світогляду та визначення провідних сфер діяльності вченого суспільно-політичних процесів Російської імперії 30-60-х рр. XIX ст.;
- піддано комплексному аналізу наукову спадщину вченого, визначено її основну тематику та пріоритети;
- простежено зв'язок між різними проявами інтелектуальної творчості О.Г. Тройницького, доведена взаємообумовленість наукової та суспільно-державної діяльності дослідника;
- охарактеризовано внесок вченого у розвиток урядової статистики Російської імперії другої половини XIX ст. та визначено перспективи використання його інтелектуальної спадщини на сучасному етапі;
- з'ясовано походження роду Тройницьких, відтворено його структуру та генеалогію, визначені напрями соціальної еволюції;
- шляхом вивчення біографії та інтелектуальної спадщини видатних Тройницьких створено просопографічний портрет нащадків О.Г. Тройницького та знакових постатей його роду (друга половина XIX - середина XX ст.).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх зміст, основні положення та висновки можуть бути використані при підготовці узагальнюючих праць, навчальних посібників, курсів лекцій зі всесвітньої історії. Матеріали роботи можуть бути враховані при укладанні бібліографічних покажчиків, статей для біографічних словників, енциклопедій та інших довідникових видань.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри нової та новітньої історії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, а також знайшли відображення у доповідях та повідомленнях на міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференціях, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених, присвяченій 90-річчю Гетьманату Павла Скоропадського «День науки історичного факультету» (23 квітня 2008 р., Київ); Регіональній науковій конференції, присвяченій десятій річниці утворення Первомайського

інституту Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова «Проблеми державотворення в Україні» (22 травня, 2008 р., Первомайськ); Міжнародній науково-практичній конференції «К 200-летию Спасо-Преображенского собора. Церковь и государство в эпоху Воронцова». (6-7 листопада 2008 р., Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених «Одеські читання. Актуальні проблеми історії, археології та етнології» (6-7 лютого 2009 р., Одеса); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Регіональні дослідження в Україні: досягнення і проблеми» (14-15 травня 2009 р., Первомайськ); Четвертих Міжнародних Гуржівських історичних читаннях (22-23 вересня 2009 р., Черкаси); Шостій Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми сучасної науки» (20-22 квітня 2010 р., Київ).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у 13 наукових статтях і матеріалах конференцій, п'ять з них опубліковано у виданнях затверджених ВАК України.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, включаючи десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 210 сторінок, у тому числі 180 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 278 найменувань, з яких 97 - архівні джерела.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, показаний зв'язок роботи з науковими програмами, сформульовано мету і завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, хронологічні межі, розкрито методи дослідження, наукову новизну, практичне значення та апробацію одержаних результатів.

Перший розділ «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» складається з трьох підрозділів і присвячений аналізу наукової розробки обраної теми, розкриттю її джерельної бази та теоретико-методологічних принципів.

У першому підрозділі «*Історіографія проблеми*» дана характеристика сучасного стану вивчення теми. Висвітлення місця і ролі О.Г. Тройницького в історії Російської імперії ХІХ ст. доречно систематизувати за певними критеріями відображення окремих напрямів його діяльності, організованих за тематичною спрямованістю, використовуючи проблемно-хронологічний принцип. Залежно від змісту окремих аспектів, що аналізувалися в наукових працях, можна виділити чотири групи досліджень. Для більш глибокого розуміння епохи та реконструкції перебігу суспільно-політичних, соціально-економічних і культурно-просвітницьких процесів ХІХ ст., пов'язаних з діяльністю О.Г. Тройницького, важливе значення мають загальні праці з історії України та Росії, які становлять *першу групу*. До *другої групи* відносяться роботи безпосередньо присвячені О.Г. Тройницькому. Його біографії та діяльності у контексті суспільно-державного життя присвячені робота О.І. Маркевича, М.Н. Мурзакевича, О.Ф. Шидловського та ін.

Зазначені дослідники зосереджували свою увагу здебільшого на констатації основних моментів життєвого шляху (походження, навчання, педагогічна та чиновницька служба), оминаючи оцінку наукової спадщини. За радянських часів наукових розвідок, присвячених життєвому шляху та творчості О.Г. Тройницький, на теренах держави не проводилось. Характерною особливістю досліджень цього періоду є те, що постать О.Г. Тройницького розглядається лише в контексті вивчення історії статистики. До *третьої групи* належать генеалогічні студії, які допомагають осмислити ряд теоретичних аспектів дослідження. Історіографія українського родознавства висвітлюється у роботах Г.О. Милорадовича та В.Л. Модзалевського. У працях сучасного дослідника В. Томазова в контексті розвитку світової генеалогії відтворюється історія становлення родознавства. Загальним проблемам біографістики присвячені дослідження В.С. Чишка. До *четвертої групи* відносяться роботи з історії становлення та розвитку статистики Російської імперії (Б. Плошко, Б. Литвака, М. Птухи та ін.). Систематизація усього історіографічного доробку дозволила з'ясувати, що проблема вивчення життя та наукової діяльності О.Г. Тройницького дотепер залишалася малодослідженою і актуальною для наукового пошуку.

У другому підрозділі *«Характеристика джерельної бази»* використані джерела було поділено на опубліковані і архівні. Комплекс джерел доречно розподілити на такі групи: 1) наукові праці О.Г. Тройницького, які можна умовно поділити на дві підгрупи: головні статистичні роботи вченого «О числе крепостных людей в России» (1859 р.) і «Крепостное население в России по 10-ой народной переписи» (1861 р.) та статистично-аналітичні й публіцистичні статті; 2) законодавчі акти та офіційні державні документи (імператорські укази, циркуляри, університетські та цензурні статuti тощо); 3) до третьої групи джерел належать матеріали особистого походження (щоденники (спогади колег вченого, знайомих, друзів), епістолярій (листування О.Г. Тройницького з родичами, друзями, науковими установами, організаціями тощо) та некрологи, присвячені пам'яті О.Г. Тройницького та членів його родини). Визначені джерела охоплюють значний проміжок часу і містять цінні фактологічні дані, думки та висловлення О.Г. Тройницького, його оцінку тогочасних суспільно-державних подій; 4) діловодна документація, серед якої виділяються документи наукових та статистичних установ, в роботі яких О.Г. Тройницький приймав активну участь. Ці матеріали зосереджені як у фондах архівних установ, так і опубліковані в окремих збірниках та виданнях; 5) наступна група джерел - опубліковані статистичні видання. Вони представлені відомостями, зібраними для складання звітів губернатора та градоначальників, матеріалами державних статистичних переписів населення імперії тощо; 6) матеріали документального характеру містять періодичні видання. На шпальтах газет О.Г. Тройницький виступав протягом сорока років свого життя, розпочавши з публікацій в «Одесском вестнике»

у 1832 р. Статті автора пов'язані з його службовою та науковою діяльністю. У них розкриваються наукові та суспільно-політичні погляди, життєва позиція та поступове кар'єрне зростання О.Г. Тройницького.

Опубліковані джерела доповнюють і уточнюють архівні документи, що зберігаються у фондах архівосховищ України та Росії. Формулярні списки О.Г. Тройницького, які зберігаються в Державному архіві Одеської області (ДАОО) та Російському державному історичному архіві (РДІА) містять важливу інформацію, що стосується його службової діяльності та поступового кар'єрного зростання. Відомості про період навчання та педагогічну роботу О.Г. Тройницького протягом 1827-1833 рр. надають документи фонду Рішельєвського ліцею, що містяться в архівних сховищах ДАОО. Вони представлені особою справою О.Г. Тройницького, анкетами та послужними списками викладача, протоколами засідань Ради ліцею. Відомості про громадську та наукову діяльність вченого в одеський період його життя відтворено у Ф.1 (Управління Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора) та Ф.44 (Рішельєвський ліцей). Досліджуючи питання наукової діяльності вченого у 50-60-х рр. XIX ст., автор звертався до фонду Центрального статистичного комітету РДІА. Опрацьовані матеріали фонду Департаменту Герольдії Сенату дають відомості про походження О.Г. Тройницького та членів його родини. Про значущість наукової та суспільно-державної діяльності представників роду Тройницьких свідчать їх іменні фонди: Ф. 139 (Родинний архів Тройницьких (М.Г. і О.Г.) ДАОО та Ф. 1065 (Тройницький Николай Александрович) РДІА. Чимало рідкісних документів, пов'язаних із службовим та приватним листуванням О.Г. Тройницького зберігається у Відділі рукописів Російської національної бібліотеки і Фонді рукописів Інституту російської літератури Російської Академії Наук (м. Санкт-Петербург). Отже, з означеної проблеми існує досить ґрунтовна джерельна база, яка дозволила об'єктивно і всебічно розкрити зміст теми дисертації. Разом із тим вона була недостатньо залучена до наукового обігу, що визначило завдання, а також наукову новизну дослідження.

У третьому підрозділі *«Теоретико-методологічні аспекти інтелектуальної біографії при вивченні творчої діяльності О.Г. Тройницького»* розкрито теоретико-методологічні принципи «інтелектуальної історії», яка досліджує всі форми та засоби інтелектуального спілкування, всі продукти людського інтелекту. Відмінність «інтелектуальної біографії», «персональної» або «індивідуальної» історії від звичного жанру традиційної біографії полягає у тому, що життя окремої людини, формування внутрішнього світу, внесок у розвиток зовнішнього світу виступають одночасно і як мета дослідження і як засіб пізнання історичного соціуму, який твориться ними і включає їх самих. У дисертаційному дослідженні було використано типологію біографічного жанру, розроблену Д. Уокером, яка вміщає у собі: 1) біографію особистості (дані про час і місце народження, освіту, сімейне коріння і впливи, риси вдачі та особисте життя вченого); 2) професійна біографія

(про позиції вченого в академічній системі, його професійну діяльність та відносини у науковому співтоваристві); 3) бібліографічна біографія (аналіз праць автора, історії їх створення, джерельної бази); 4) ситуаційна біографія (події та умови соціально-економічного та політичного життя суспільства та епохи, у яких жив та працював учений). Сукупність фактів особистішого, професійного, ситуаційного та бібліографічного характеру утворює наукову біографію вченого. Зв'язок цих аспектів прослідковується на прикладі інтелектуальної біографії О.Г. Тройницького.

Другий розділ «Становлення особистості та визначення основних напрямків діяльності О.Г. Тройницького» складається з трьох підрозділів. У ньому розглянуто соціальне походження О.Г. Тройницького, наведено відомості про його родину, досліджено початковий етап служби, висвітлений його внесок у розвиток періодичної преси в Одесі.

У першому підрозділі *«Формування світогляду і початок кар'єри»* розкрито основи підґрунтя формування світогляду О.Г. Тройницького, якими стали родинне виховання та роки навчання в Рішельєвському ліцеї. О.Г. Тройницький народився 2 березня 1807 р. в Одесі у небагатій дворянській родині, що походила від козацького роду. Вже у 1828 р. він обійняв посаду ад'юнкта фізико-математичних наук Рішельєвського ліцею, у якому навчався сам. Подальше кар'єрне зростання О.Г. Тройницького було пов'язане з педагогічною діяльністю в Одеському інституті шляхетних дівчат та службою в Одеському цензурному комітеті і Одеському приказі громадського піклування. Зі вступом О.Г. Тройницького на початку 30-х рр. XIX ст. на посаду опікуна Міського дівочого училища та сирітського будинку, що знаходилися у відомстві Одеського приказу громадського піклування, у цих закладах відбулися істотні зміни. Завдяки О.Г. Тройницькому була вирішена проблема нового приміщення для сирітського будинку. Опинившись у вирі суспільного, державного та наукового життя Новоросійського краю, О.Г. Тройницький став його активним учасником. Широту його інтелектуальної активності засвідчують різнобічні напрямки діяльності вченого протягом 20-40 рр. XIX ст. Цей період для нього став початком співпраці з відомими державними діячами, зокрема, з генерал-губернатором Новоросійського краю і Бессарабії М.С. Воронцовим та одеським градоначальником О.І. Левшиним.

У другому підрозділі *«Редакційно-видавнича діяльність О.Г. Тройницького та її значення для розвитку періодичної преси в Одесі»* розкрито редакційно-видавничу роботу О.Г. Тройницького та його участь у процесі розвитку періодичної преси в Одесі, що складає окрему сторінку його діяльності. Займаючи за дорученням М.С. Воронцова, посаду редактора газет «Одесский вестник» (1834-1857 рр.) і «Journal d'Odessa» (1834-1852 рр.) він постійно вдосконалював зовнішнє оформлення видань, тематику висвітлюваних проблем та форми викладу матеріалу. Об'єднавши під своїм керівництвом згуртований талановитий авторський колектив, редактор особисто працював над основними рубриками газет, де проявив себе як талановитий публіцист.

Завдяки наполегливій багаторічній редакційно-видавничій праці О.Г.Тройницького офіційні видання «Одесский вестник» і «Journal d'Odessa» перетворилися у найпопулярніші і впливові місцеві газети. За часи його редакторства кількість передплатників «Одесского вестника», що складала у 1834 р. біля 300, зросла у 1854 р. до 2000. Проводячи активну суспільну та редакторсько-видавничу діяльність, виконуючи свої обов'язки на державній службі, О.Г. Тройницький розширював коло своїх знань та інтересів, набував необхідного досвіду. Відбувався процес формування особистості, яка вміло реалізовувала свій творчий потенціал у різних сферах діяльності.

Третій розділ «Розквіт інтелектуальної творчості О.Г. Тройницького» складається з двох підрозділів і присвячений науковим студіям вченого, аналізу його творчої спадщини та діяльності на посаді голови Центрального статистичного комітету Міністерства внутрішніх справ.

У першому підрозділі *«Внесок вченого у становлення статистичних досліджень в Одесі»* висвітлено процес формування інтересів О.Г. Тройницького у сфері статистики, проаналізовано статистичні статті, методологічні засади його досліджень. О.Г. Тройницький як вчений-статистик - представник адміністративної статистики Російської імперії. В одеський період біографії на його долю випав етап становлення місцевої статистики у Новоросійському краї. Аналіз статистичних матеріалів, які готував О.Г. Тройницький для «Одесского вестника», дозволяє говорити про основні напрямки його статистичних досліджень того часу. Головне місце у матеріалах редактора займала торгівля, відстежував вчений і поступовий розвиток сільського господарства, промисловості та транспорту. Серед факторів, що впливали на формування і становлення О.Г. Тройницького як статистика, слід перш за все назвати безпосередній контакт з провідними науковцями Російської імперії, який дослідник підтримував протягом всього життя. Велика інтелектуальна праця та постійна самоосвіта дозволили йому компенсувати відсутність фахової освіти та стати фахівцем, визнаним у професійному середовищі. В одеський період біографії О.Г. Тройницького відбувся процес його становлення не просто як статистика, а справжнього інтелектуала, який активно проявив себе у дослідницькій сфері.

Другий підрозділ «Розвиток урядової статистики Російської імперії:

О.Г. Тройницький як учасник та дослідник» присвячений петербурзькому періоду біографії вченого. У кінці 50-х рр. XIX ст., з переїздом О.Г. Тройницького до столиці, повною мірою розкрився його потенціал як статистика та організатора роботи центру урядової статистики держави - Центрального статистичного комітету (ЦСК). Роки життя в столиці стали періодом розквіту інтелектуального доробку дослідника. Керівництво комітетом, участь у роботі наукових товариств та установ - ті складові інтелектуальної діяльності О.Г.Тройницького, які давали можливість вченому впливати на формування соціокультурного середовища. О.Г. Тройницький був одним з когорти тих вчених, які своєю науковою роботою сприяли переходу описової статистики до аналітично-вимірювальної.

Відбулася еволюція самого поняття «статистика» у напрямку від описовості до пізнавальної функції, далі крізь розуміння статистики як політичної науки та виділення її в окрему науку, а також надання їй значення одного з методів дослідження суспільства у багатьох його проявах. В цьому процесі значна роль належала О.Г. Тройницькому. Праці вченого «О числе крепостных людей в России» та «Крепостное население в России по 10-ой народной переписи» були затребуваними та визнаними в інтелектуальному середовищі.

У четвертому розділі «Державна діяльність О.Г. Тройницького у Петербурзі», який складається з трьох підрозділів, проаналізована його робота у Міністерстві народної освіти, Міністерстві внутрішніх справ та Державній Раді Російської імперії, створено просопографічний портрет нащадків вченого та знакових постатей його роду.

У першому підрозділі «*Служба О.Г. Тройницького у Міністерстві народної освіти та Міністерстві внутрішніх справ*» розглядається його діяльність у роботі зазначених міністерств, що в свою чергу дає можливість відтворити маловідомі сторінки їх історії, прослідкувати еволюцію життя суспільства у даний період. За часів реформ О.Г. Тройницький плідно працював у численних комісіях та комітетах при Міністерстві народної освіти. Спираючись на багаторічний досвід роботи в Одеському інституті шляхетних дівчат, О.Г. Тройницький працював у Раді Павловського інституту, де ним було здійснено низку перетворень, що позитивно вплинули на навчальне життя вихованок. В столиці вчений не був осторонь і від роботи добродійних установ, беручи активну участь у роботі комісії, що займалася перетвореннями для поліпшення роботи господарської частини при Відомстві Імператриці Марії, був почесним опікуном та керуючим сирітськими закладами Відомства опікунської ради (1868-1871 рр.). У 1861 р. О.Г. Тройницький був призначений товаришем (заступником) міністра внутрішніх справ П.О. Валуєва. Він неодноразово заміщав міністра у його відсутність у Державній Раді та Комітеті міністрів. Як заступник міністра він безпосередньо курирував роботу газети «Северная почта» - офіційного видання Міністерства внутрішніх справ, де здійснював зв'язок між редактором видання О.В. Нікітенком і міністром П.О. Валуєвим.

Другий підрозділ «*Діяльність О.Г. Тройницького у складі Державної Ради Російської імперії*» присвячений розгляду його ролі у роботі вищого законодавчого органу держави. До проблеми вивчення епохи реформ 60-70-х рр. XIX ст. складовою частиною входить питання про їх рушійні сили. Важливо при цьому виявити тип . політичного мислення високопоставлених державних діячів, які краще за інших були підготовленими до участі у корінній перебудові суспільних структур. У цьому сенсі особистість О.Г. Тройницького становить безсумнівний інтерес. Він був людиною, що усвідомлювала необхідність змін у країні, більше того, була активним учасником процесу її перебудови.

О.Г. Тройницький належав до групи поміркованих реформаторів, у світогляді яких поряд з ліберальними поглядами були присутні і консервативні елементи. О.Г. Тройницький увійшов до складу Державної Ради у 1867 р. У період з 1867 по 1871 рр., окрім участі у загальних зборах, він активно працював у Департаменті законів і брав участь у розгляді справ: про створення і перетворення центральних і місцевих державних установ, органів місцевого самоврядування, судоустрою і судочинства, пресу і цензуру, правовий статус і регулювання приватного підприємництва, зміцнення прав на нерухомі майна, проекти статутів академій, університетів, вищих, середніх і початкових навчальних закладів. Вершиною законотворчої діяльності О.Г. Тройницького була його участь у розробці закону, направлено на зниження викупних платежів для селян за одержану землю, а також підготовка низки законопроектів, що регламентували процес створення Селянського банку. Усі названі законопроекти були прийняті у 60-70-ті рр. XIX ст. і позитивно вплинули на соціально-економічний розвиток держави.

Третій підрозділ «*Просопографічний портрет нащадків О.Г. Тройницького та знакових постатей його роду (друга половина XIX - середина XX ст.)*» присвячений життю та діяльності визначних представників роду Тройницьких. Роль регіональної родової еліти в складних процесах становлення та розвитку соціоекономічної та культурної структури суспільства заслуговує на ретельне вивчення. В цьому зв'язку постала проблема дослідження процесу поступового переростання роду Тройницьких з регіонального рівня на загальнодержавний. Вивчення та систематизація фактів життя та діяльності багатьох представників роду Тройницьких свідчить про їх належність до непересічних особистостей та активних діячів наукового та суспільно-державного життя Російської імперії. О.Г. Тройницький не єдиний представник в історії свого роду, що досяг кар'єрних висот. Його молодший брат - М.Г. Тройницький - суспільний діяч, поет, автор багатьох фейлетонів «Одесского вестника». Майже одразу після створення Державного банку він взяв активну участь в організації роботи його відділення в Одесі. Нашадки О.Г. Тройницького відігравали помітну роль у історії статистики (старший син М.О. Тройницький), мистецтвознавства (онук С.М. Тройницький), державному житті імперії (другий син М.О. Тройницький). Завдяки своїй наполегливій праці та вродженим талантам вони були помітними фігурами у науковому та суспільно-політичному житті Російської імперії другої половини XIX - початку XX ст., чим вписали в її історію яскраві сторінки.

ВИСНОВКИ

1. Реконструкція інтелектуальної біографії О.Г. Тройницького дозволяє простежити історичні аспекти різних видів його творчої діяльності, розширити відомості про формування предмету досліджень, еволюцію статистичних

досліджень, їх зумовленість соціокультурним та інтелектуальним середовищем. Відтворення загальної картини інтелектуального розвитку діяча вимагає аналізу усіх напрямів, в яких реалізовувався його життєвий потенціал: наукові студії, громадсько-політична та державна діяльність.

2. Основою підґрунтя формування світогляду О.Г. Тройницького стали родинне виховання та роки навчання у Рішельєвському ліцеї. Основні етапи службової діяльності О.Г. Тройницького в Одесі пройшли під керівництвом Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора М.С. Воронцова. Протягом одеського періоду своєї біографії вчений брав активну участь у соціально-економічному та науковому житті рідного міста. Плідна робота О.Г. Тройницького в наукових осередках міста позитивно впливала на активізацію їх діяльності.

3. Редакційно-видавнича діяльність О.Г. Тройницького та його участь у процесі розвитку періодичної преси в Одесі складає окрему сторінку його біографії. Займаючи посаду редактора «Одесского вестника» та «Journal d'Odessa» він постійно вдосконалював зовнішнє оформлення видання, тематику освітлюваних проблем та форми викладу матеріалу. Вміння О.Г. Тройницького приймати обґрунтовані рішення та вдале керування редакцією дозволили цим офіційним газетам перетворитися у найпопулярніші і впливові місцеві видання. Об'єднавши під своїм керівництвом згуртований талановитий авторський колектив, він особисто працював над основними рубриками газет.

4. Результатом діяльності О.Г. Тройницького в Одесі стало накопичення величезного фактичного матеріалу, який характеризував економіку Новоросійського краю у 30-50-х рр. XIX ст. у порівнянні з ранніми періодами. Статистичні дослідження О.Г. Тройницького мають високий науковий рівень, публіцистичні праці відзначаються чітким формулюванням проблеми і є яскравою презентацією епохи, її дійових осіб очима автора, містять багато цінних відомостей, біографічних нарисів.

5. Наслідком його успішної діяльності в Одесі у 1857 р. став перехід на службу до Петербургу у Міністерство народної освіти та Міністерство внутрішніх справ. У столиці він поєднував плідну наукову роботу з активною державною діяльністю. Наприкінці 1850-х - на початку 1860-х рр. в умовах суспільно-політичної кризи, уряд змушений був приступити до проведення реформ у різних сферах життя суспільства, підготовка яких об'єднувала навколо імператора групу прогресивних державних та громадських діячів. До цієї когорти залучився і О.Г. Тройницький. Участь у роботі провідних міністерства та Державної Ради давала йому можливість впливати на законодавчі та державотворчі процеси.

6. Протягом 60-х рр. XIX ст. у повній мірі розкрився потенціал О.Г. Тройницького як вченого та організатора науки. Керівництво Центральним статистичним комітетом, участь у роботі наукових товариств та установ - ті складові його інтелектуальної діяльності, які давали можливість вченому впливати на формування соціокультурного

середовища. О.Г. Тройницький належав до когорти тих, хто здійснив перехід від описової статистики до аналітично-виміральної, яка на той час впевнено затверджувалася в Європі. Дослідження, підготовлені за часів керівництва вченого ЦСК «О числе крепостных людей в России» та «Крепостное население в России по 10-ой народной переписи» мали загальнодержавне значення.

7. Систематизація фактів життя та діяльності багатьох нащадків О.Г. Тройницького та представників роду, що досягає висот у службовій кар'єрі та визнання в професійному середовищі, свідчить про їх належність до непересічних особистостей та активних діячів наукового та суспільно-державного життя Російської імперії другої половини XIX - середини XX ст.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Картелян О. Статистична діяльність О.Г. Тройницького / О. Картелян // Науковий вісник / Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. - Науки: економіка, політологія, історія. - Одеса, 2008. - №21 (77).-С. 164-169.
2. Картелян О. Рішельєвський лицей у житті О. Г. Тройницького / О. Картелян // Науковий вісник / Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. - Науки: економіка, політологія, історія. - Одеса, 2009.-№ 3 (81).- С. 170-177.
3. Картелян О. Представники роду Тройницьких у науковому та суспільному житті Російської імперії другої половини ХЕХ ст. / О. Картелян // Наукові праці: науково-методичний журнал / Чорноморський державний університет ім. Петра Могили. - Серія «Історичні науки». - Миколаїв, 2010. - Т. 108. - С. 90-94.
4. Картелян О. М.Г. Тройницький у суспільно-державному житті Одеси другої половини XIX ст. / О. Картелян // Гілея: науковий вісник. - К., 2010. - Вип. 35. - С. 63-67.
5. Картелян О. Діяльність О.Г. Тройницького на службі в Міністерстві внутрішніх справ Російської імперії / О. Картелян // Південний архів : зб. наук, праць. - Херсон, 2010. - Вип. 31-32. - С. 142-147.
6. Картелян О. Діяльність О.Г. Тройницького на службі в Одеському приказі громадського опікування / О. Картелян // Гуржіївські історичні читання : зб. наук, праць. - Черкаси, 2009. - № 4. - С. 42-46.
7. Картелян О. Діяльність О.Г. Тройницького у Головному управлінні цензури (1857-1861 рр.) / О. Картелян // Історичний архів. Наукові студії : зб. наук, праць. - Миколаїв, 2009. - Вип. 3. - С. 137-139.
8. Картелян А. А. Г. Тройницький в общественной жизни Одессы второй четверти XIX в. / А. Картелян // Воронцовский сборник: сб. науч. статей. - Одесса, 2009. - Вып. 2. - С. 67-72.

9. Картелян О. Діяльність О.Г. Тройницького на чолі «Одесского вестника» / О. Картелян // Проблеми державотворення в Україні: матеріали регіональної наукової конференції, присвяченої 10-ій річниці Ш ОНУ імені І.І. Мечникова, 22 травня 2008 р. - Первомайськ, 2008. - С. 14-18.
10. Картелян А. А.Г. Тройницький публіцист и общественный деятель эпохи М.С. Воронцова / А. Картелян // Одесские Воронцовские чтения : материалы докладов и сообщений междунар. науч.-практ. конф. [«К 200-летию Спасо-Преображенского собора. Церковь и государство в эпоху Воронцова»] - Одесса, 2008. - Вып. 2. - С. 36-38.
11. Картелян О. Редактор «Одесского вестника» О.Г. Тройницький (1834-1857 рр.) / О. Картелян // Одеські читання. Актуальні проблеми історії, археології та етнології: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених, 6-7 лютого 2009 р. - Одеса, 2009. - С. 217-222.
12. Картелян О. До питання авторства двох одеських некрологів, присвячених О.С. Пушкіну / О. Картелян // Регіональні дослідження в Україні: досягнення і проблеми : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 14-15 травня 2009 р. - Первомайськ, 2009. -С. 41-44.
13. Картелян О. Сергій Миколаївни Тройницький (1882-1946 рр.). Матеріали до біографії / О. Картелян // Актуальні проблеми сучасної науки : матеріали шостої всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 20-22 квітня 2010 р. - К., 2010. —С.47-48.

АНОТАЦІЯ

Картелян О.Д. Олександр Григорович Тройницький: вчений і державний діяч. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 - всесвітня історія. - Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. - Одеса, 2011.

Дисертація є першим в українській історіографії комплексним дослідженням наукової, державної та суспільної діяльності О.Г. Тройницького. У роботі відтворено біографію вченого та визначено комплекс чинників, які вплинули на формування світогляду О.Г. Тройницького та становлення його наукових інтересів. Значну увагу в дисертації приділено з'ясуванню впливу наукової діяльності О.Г. Тройницького на розвиток адміністративної статистики Російської імперії другої половини XIX ст. Відзначено зв'язки вченого з відомими науковцями, державними та суспільними, діячами. В дисертації реконструйовані не тільки невідомі досі сторінки життя О.Г. Тройницького, але і аспекти державної політики, суспільного та соціально-економічного становища в країні.

Ключові слова: О.Г. Тройницький, інтелектуальна біографія, Російська імперія, статистична наука, державний діяч.

АННОТАЦИЯ

Картелян А.Д. Александр Григорьевич Тройницкий: ученый и государственный деятель. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 - всемирная история. - Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова. - Одесса, 2011.

Диссертация посвящена реконструкции интеллектуальной биографии ученого и государственного деятеля Александра Григорьевича Тройницкого (1807-1871 гг.), в контексте общественно-политического, научного и культурного развития страны. Представленная работа является первым в украинской исторической науке комплексным исследованием его научной, государственной и общественной деятельности.

В результате проведенной работы в сфере архивных и библиографических изысканий воссоздана биография А.Г. Тройницкого, введены в научный оборот ранее неизвестные архивные документы, литературные и публицистические произведения, криптонимы ученого, дополнен свод его работ. В диссертации реконструированы не только неизвестные страницы жизни А.Г. Тройницкого, но и различные аспекты политической, научной и общественной жизни страны. Исследован его вклад как издателя и редактора в развитие периодической печати Новороссийского края. Большое внимание в диссертации уделено научной деятельности А.Г. Тройницкого в одесский период его биографии. Будучи редактором «Одесского вестника», он более двадцати лет был автором торговых обзоров портов Черноморско-Азовского бассейна, полугодных статистических обзоров и еженедельных торговых бюллетеней, посвященных одесской торговле.

В исследовании дан анализ деятельности А.Г. Тройницкого в петербургский период его биографии во главе Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел, проанализировано влияние ученого на развитие административной статистики Российской империи второй половины XIX в. В работе определены факторы формирования жизненных позиций А.Г. Тройницкого как активного участника научной, общественной и государственной жизни страны. В диссертации проанализирована активная работа А.Г. Тройницкого в Министерстве народного просвещения, Министерстве внутренних дел и Государственном Совете Российской империи в 50-х - начале 70-х гг. XIX в. Особое внимание уделено комплексному анализу научного наследия ученого, определена его основная тематика и приоритеты.

В диссертации воссоздан просопографический портрет потомков А.Г. Тройницкого и известных представителей его рода, приведена систематизация фактов их жизни и деятельности, проанализировано активное участие в государственной, научной и культурной жизни страны второй половины XIX - середины XX ст.

Ключевые слова: А.Г. Тройницкий, интеллектуальная биография, Российская империя, статистическая наука, государственный деятель.

ANNOTATION

Kartelyan O.D. Oleksandr Hryhorovych Troynytsky: scientist and statesman. - Manuscript.

Dissertation for the Candidate of Historical Sciences degree on speciality 07.00.02 - world history. - Odesa I.I. Mechnikov National University. - Odesa, 2011.

The dissertation is devoted to the reconstruction of the intellectual biography of O.H. Troynytsky. Based on the analysis of the historiography of the topic, the wide circle of sources, scientific contribution of the author the necessity of complex research of the Troynytsky's heritage was defined. The connection of the scientific studies of the scientist with his public and political life was established. The perspectives of the future use of the creative heritage of the scientist were defined.

Key words: O.H. Troynytsky, intellectual biography, Russian empire, statistical science, statesman.

Підписано до друку 05.09.2011.
Обсяг 0,9 авт. арк. Формат 60х90/16.
Тираж 100 прим. Папір офсетний. Зам. № 655.

Надруковано у друкарні видавництва “Астропринт”
(Свідоцтво ДК № 1373 від 28.05.2003 р.)
м. Одеса, вул. Разумовська, 21.
Тел./факс: (0482) 37-14-25, 37-24-26, 33-07-17.
www.astroprint.odessa.ua; www.fotoalbom-odessa.com